

SLOBODA VEROISPOVESTI U UJEDINJENOM KRALJEVSTVU

Apstrakt

U prvom delu članka, autor daje istorijski razvoj slobode verospovesti u Ujedinjenom Kraljevstvu i naročito položaj Engleske crkve. U drugom delu rada govori se o zakonskom okviru koji reguliše pravo veroispovesti. Posebno se obrazlaže donošenje Zakona o ljudskim pravima koji implementira prava iz Evropske konvencije o ljudskim pravima. U trećem delu se teorijski objašnjava pravo na slobodu veroispovesti i šta ono podrazumeva. U četvrtom delu se prikazuju najkarakterističniji slučajevi iz sudske prakse sudova u Ujedinjenom Kraljevstvu i Evropskom sudu za ljudska prava.

Ključne reči: Sloboda veroispovesti, Ujedinjeno Kraljevstvo, crkva, Evropski sud za ljudska prava, sudska praksa .

1. Uvodne i istorijske napomene

Ako se posmatra demografska struktura stanovništva Ujedinjenog Kraljevstva² po pitanju pripadnosti crkvama, može se zaključiti da je ogromna većina Hrišćana (i to oko 26 miliona Anglikanaca, 5.7 miliona Rimokatolika i 5.5 miliona pripadnika ostalih hrišćanskih crkava), oko 1.5 miliona Muslimana, 500.000 Sika i Hindusa i oko 300.000 Jevreja³. Prema statističkim podacima iz 2011. godine u Ujedinjenom Kraljevstvu, Hrišćana ima 37.6 miliona (59.5 %), Muslimana 2.8 miliona (4.4 %), Sika i Hindusa oko 1.3 miliona (2 %), Jevreja oko 270.000 (0.4 %), i

¹ Naučni saradnik, Institut za uporedno pravo, Beograd; e-mail: oliver_nikolic@yahoo.com

² U članku će se koristiti skraćeni naziv Ujedinjeno Kraljevstvo umesto zvaničnog naziva koji glasi Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Severne Irske. Pored pomenuta dva entiteta Ujedinjeno Kraljevstvo čini i Vels i Škotska.

³ Ovi statistički podaci su navedeni prema Parekh Report-u koji je objavljen u knjizi *The Future of Multi-Ethnic Britain*, izdavač Runnymede Trust and Profile Books Ltd, London 2000, 236.

Budista 260.000 (0.4 %). Svi ovi podaci ukazuju na izrazitu dominantnost pripadnika hrišćanske veroispovesti i to posebno Engleske crkve (Anglikanske crkve) u odnosu na druge religije.

Sloboda veroispovesti je danas u većini evropskih država, uključujući naravno i Ujedinjeno Kraljevstvo osnovna pretpostavka demokratskog standarda društva, bez obzira što postoje velike razlike u pogledu garantovanja tog prava i pri tome ne postoji jednoobrazni model po ovom pitanju. U nekim državama se ističe sekularizam kao ustavno načelo, u drugima određena religija ima status državne religije, odnosno određena crkva status državne crkve, što automatski ostale crkve stavlja u neravnopravan položaj, dok u nekim državama sve ili većina religija imaju podjednak status, odnosno ista prava i obaveze, iste finansijske i poreske povlastice, itd. Razlog ovakve zakonske i društvene raznolikosti po pitanju slobode veroispovesti treba tražiti u istorijskom nasleđu, lokalnoj tradiciji i razvijenosti multikulturalnosti društva.

Zvanično u Ujedinjenom Kraljevstvu, Engleska crkva i Škotska crkva (Prezbiterijanska crkva) imaju status državne crkve, ali u Škotskoj, Velsu i Severnoj Irskoj ne postoji zvanična državna religija. Zakon o pravima (Bills of rights) iz 1689. godine, kasnije Zakon o supermatiji (Act of Supremacy) iz 1558. godine i Zakon o sporazumu (Act of Settlement) iz 1701. godine, su pravni akti kojima se, između ostalog, reguliše princip nasleđivanja trona Ujedinjenog Kraljevstva, obavezuje da monarh mora da bude pripadnik Engleske crkve i zabranjuje da katolik ili osoba udata, odnosno oženjena za katolika može postati monarh. Obzirom da je monarh Ujedinjenog Kraljevstva ujedno i vrhovni poglavar Engleske crkve, to još više izdvaja i favorizuje ovu crkvu⁴. Postoji i upliv države u crkvene procedure prilikom donošenja akata, kao i prilikom imenovanja visokih crkvenih dostojanstvenika. U prvom slučaju da bi neki akt bio crkveni zakon, on mora prvo da prođe kroz Generalni Sinod Engleske crkve, pa da bude prihvaćen parlamentarnom rezolucijom i na kraju da dobije kraljičin saglasnost⁵. U drugom slučaju biskupi su imenovani od strane Kraljice, koja je vrhovni poglavar Engleske crkve, na predlog Prvog ministra, koji bira jednog od dva kandidata koje predlaže Krunska komisija za imenovanje⁶. Takođe učešće određenog broja biskupa Engleske crkve

⁴ O široj diskusiji u vezi privilegija Engleske crkve videti u članku, J.Rivers, "From Toleration to Puralism: Religious Liberty and Religious Establishment under the United Kingdom's Human Rights Act", u knjizi *Rex Ahdar; Law and religion*, izdavač Ashgate, Aldershot 2000.

⁵ Više videti N.Doe, *The Legal Framework of the Church of England: a Critical Study in a Comparatative Context*, izdavač Clarendon Press, Oxford 1996.

⁶ Više videti B.Palmer, *High and Mitred: A Study of Prime Ministers as Bishop-Makers, 1837-1977*, izdavač Cromwell, London 1992.

u radu Doma Lordova, gornjeg doma Parlamenta, još više naglašava specijalni status ove crkve u Ujedinjenom Kraljevstvu⁷. Doduše ima i tvrdnji da dvadeset i šest biskupa u Domu Lordova ne zastupaju interese Engleske crkve već učestvuju u zakonodavnoj aktivnosti iskazujući religijska ili moralna stanovišta⁸.

Do današnjih dana bilo je više pokušaja da izvrši pravna reforma u pogledu prevazilaženja dominacije Engleske crkve u odnosu na ostale crkve, ali pravni akti koji regulišu ova pitanja su i dalje na snazi.

2. Pravni akti

Inače, najvažniji pravni akt koji reguliše oblast slobode i zaštite veroispovesti, kao uostalom i celu oblast ljudskih prava u Ujedinjenom Kraljevstvu je Zakon o ljudskim pravima iz 1998. godine (The Human Rights Act), a u nekim delovima to čine i Zakon o ravnopravnosti iz 2010. godine (The Equality Act) i Propisi o jednakosti zapošljavanja po osnovu uverenja ili vere iz 2003. godine (The Employment Equality (Religion of Belief) Regulations).

Usvajanjem Zakona o ljudskim pravima, koji je donet 1998. godine ali je stupio na snagu 2. oktobra 2000. godine, po prvi put su u britansko zakonodavstvo implementirane odredbe Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda⁹ iz 1950. godine. Iako je Ujedinjeno Kraljevstvo jedna od prvih zemlja potpisnica Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLP), prošlo je skoro pola veka dok Konvencija nije ugrađena u Zakon o ljudskim pravima. "Uvesti kod nas prava ujedinjena u Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, je bio jedan od kamena spoticanja u programu ustavne reforme Vlade Ujedinjenog Kraljevstva"¹⁰. Kakav je stav dela naučne i opšte javnosti u pogledu Evropske konvencije o ljudskim pravima, najbolje pokazuju reči jednog od najuglednijih sudija u Ujedinjenom Kraljevstvu Lorda Denninga: "Nadam se da mi nećemo Konvenciju ugraditi u naše zakone... ona je

⁷ U izveštaju Wakeham (Royal Commission on the Reform of the House of Lords pod upravom Lorda Wakehama) iz januara 2000. godine se upravo raspravljao o učešću u radu predstavnika Engleske crkve u Domu Lordova, ali do sada nije bilo izmene pravnih propisa koji bi to onemogućavali.

⁸ R.Ahdar, I.Leigh, "Is Establishment Consistent with Religious Freedom" u časopisu *McGill Law Journal*, vol. 49, Montreal 2004, 675

⁹ U daljem tekstu će se koristiti skraćeni naziv ovog pravnog akta i to Evropska konvencija o ljudskim pravima ili Konvencija ili samo EKLP.

¹⁰ J. Beatson, "Le Royaume-Uni et la Nouvelle Déclaration des Droits», časopis *Revue française de droit constitutionnel*, br. 48, Pariz 2001, 687.

napisana u stilu koji je potpuno suprotan od onoga na što smo navikli”¹¹. Najčešće kritike su se odnosile da je Konvencija delo profesora ”kontinentalnog” prava i da je ona neuklopiva u britanski pravni sistem. Nasuprot tome, u potkrepljivanju teza za ugrađivanje Konvencije u britanske zakone navođeno je da je tekst Konvencije zajednički proizvod rada britanskih i drugih stranih stručnjaka i da njeno ne inkorporiranje samo otežava ostvarivanje slobode i zaštitu ljudskih prava u Ujedinjenom Kraljevstvu. ”Paradoksalna i nejasna pozicija Ujedinjenog Kraljevstva je naterala određene političare i pravnike da zahtevaju ugrađivanje Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava u britansko pravo, što će omogućiti ne samo pojedincima da pokreću sporove pred sudovima, već i da se u Ujedinjenom Kraljevstvu razvije sistem koji će garantovati građanske slobode zaštitnim mehanizmom za ljudska prava”¹². Tako, Lord Bingham kaže: ”Mogućnost da engleske sudije mogu da zaštite ljudska prava u ovoj zemlji ... je otežano nesposobnošću brojnih Vlada tokom dugog niza godina da uključi u britansko pravo Konvenciju o ljudskim pravima”¹³. Zakon o ljudskim pravima je proizvod duge političke i pravne rasprave koja traje još od 1950. godine i predstavlja jedan kompromisni tekst zagovornika i protivnika inkorporiranja Konvencije o ljudskim pravima u britanski pravni sistem.

Ovaj Zakon predstavlja originalni model, koji omogućuje da se zakoni tumače na način koji je kompatibilan sa Konvencijom, a ukoliko sudovi ne uspeju da pronađu odgovarajuće pravno usklađivanje zakona i Konvencije, Parlament je taj od koga se očekuje brzo rešenje, što uključuje i donošenje novog zakona. Postupanje po ovom Zakonu je mnogo jednostavnije i brže nego što je bilo pre njegovog donošenja, a građanima je osigurana pravna zaštita njihovih osnovnih prava i sloboda, koja garantuje Konvencija o ljudskim pravima.

Inače sam Zakon u uvodnom delu daje objašnjenja i napomene za pojedine pravne institute, pravna tumačenja, pravne lekove i procedure, itd, a zatim slede tzv. ”Konvencijska prava”, odnosno članovi Konvencije (2-12, 14, 16-18), Prvi protokol Konvencije (članovi 1-3), Trinaesti protokol Konvencije (član 1) i na kraju korektivne mere, odstupanja od Konvencije i rezerve primene pojedinih članova Konvencije.

Pored Zakona o ljudskim pravima iz 1998. godine oblast slobode i zaštite veroispovedi regulišu Zakon o ravnopravnosti iz 2010. godine i Propisi o

¹¹ Lord Denning, *What Next in the Law?* izdavač Butterworths, London 1982, 291.

¹² V. Barbé, «Le Human Rights Act 1998 et la souveraineté parlementaire», časopis *Revue française de droit constitutionnel*, br. 61, Pariz 2005, 118.

¹³ Lord T. Bingham, “The European Convention on Human Rights: Time to Incorporate”, *The Law Quarterly Review*, br. 109, izdavač Sweet & Maxwell, London 1993, 390.

jednakosti zapošljavanja iz 2003. godine. Zakon o ravnopravnosti je stupio na snagu 1. oktobra 2010. godine i predstavlja jedinstven pravni akt kojim je zamenjeno i uskladjeno, do tada vazećih 116. zakonskih akata. Ovim Zakonom se stvara zakonski okvir za zaštitu pojedinačnih ljudskih prava i pojačava antidiskriminaciona politika, što je preduslov za otklanjanje nejednakog položaja pojedinaca u društvu. Pored zaštite prava slobode veroispovesti, predmet ovog Zakona su i prava u vezi antidiskriminacije zbog invalidnosti, rodne ravnopravnosti, rase, materinstva, itd.

3. Pravo slobode veroispovesti

Pravna formulacija zaštite prava slobode veroispovesti u Zakonu o ljudskim pravima je identična onoj iz Konvencije o ljudskim pravima. Tako u članu 9. Zakona se propisuje da svako ima pravo na slobodu misli, savesti i veroispovesti, a ovo pravo uključuje slobodu promene vere ili uverenja i slobodu čoveka da, bilo sam ili zajedno sa drugima, javno ili privatno, ispoljava veru ili uverenje molitvom, propovedi, običajima i obredom. Sloboda ispovedanja vere ili ubeđenja može biti podvrgnuta samo onim ograničenjima koja su propisana zakonom i neophodna u demokratskom društvu u interesu javne bezbednosti, radi zaštite javnog reda zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih. Često se kaže da je sloboda misli, savesti i veroispovesti osnova zapadne ideologije o ljudskim pravima¹⁴. Naravno da se sloboda veroispovesti ne može posmatrati u izolaciji bez uživanja drugih sloboda, već u sinergiji sa drugim članovima Zakona koji garantuju slobodu izražavanja, slobodu okupljanja i udruživanja, a pre svega zabranu diskriminacije.

”Religijska sloboda je prvenstveno pitanje individualne svesti, ali ona isto tako, između ostalog, podrazumeva i slobodu da se ispoljava vera. Postojanje verskih ubeđenja dokazuje se rečima i delima; to dvoje je tesno povezano. Prema članu 9, sloboda ispoljavanja vere nije ostvarljiva samo u zajednici sa drugima, javno i u krugu onih sa kojima se deli veroispovest, već se vera može ispovedati i nasamo i privatno; štaviše, to u načelu obuhvata pravo da se za svoju veru pokuša privoleti bližnji, recimo učenjem, jer bi, kada tog načela ne bi bilo, sloboda promene vere ili uverenja, zajamčena članom 9, verovatno ostala mrtvo slovo na papiru”¹⁵.

¹⁴ Videti, D. Gomien, D. Harris i L. Zwaak, *Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*, izdavač Savet Evrope, Strazbur 1996, 263

¹⁵ Kokkinakis v. Greece, presuda od 25. maja 1993. godine, Serija A br. 260-A, u stavu 31.

Prema autorima G. Moon-u i R. Allen-u¹⁶ član 9. je kompleksan i proizvodi različite vrste prava i to: apsolutno pravo slobode misli, savesti i veroispovesti, kvalifikovano prava koja se manifestuju kroz bogoslužjenje, obrede, propovedi, običaje, učenja, itd. i kolektivna prava, obzirom da se ova prava mogu ispoljavati samostalno ili u zajednici sa drugima, javno ili privatno. Takođe postoji obaveza nemešanja države u ostvarivanju prava veroispovesti, međutim postoje tačno određeni slučajevi kada ovo pravo trpi intervenciju države, radi ostvarivanja viših ciljeva, odnosno u interesu javne bezbednosti, radi zaštite javnog reda, zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih. Iz ovoga se vidi da ne postoji apsolutno pravo slobode veroispovesti jer postoji ograničenja koja moraju da budu predviđena zakonom i koja su neophodna i srazmerna da bi se postigao legitimni cilj radi koga su i propisana.

Zakonom o ravnopravnosti iz 2010. godine se zabranjuje svaka vrsta diskriminacije zasnovana na ugrožavanju slobode veroispovesti, tako da se zabranjuje direktna i indirektna diskriminacija, uznemiravanje i viktimizacija u odnosu na oblasti kao što su robe i usluge, zapošljavanje i obrazovanje. Ovim zakonom se takođe uvode i nove dužnosti poštovanja ravnopravnosti u javnom sektoru, koje se po prvi put odnose na religiju, odnosno verovanje. Dužnost javnih vlasti je da eliminišu diskriminaciju, uznemiravanje i viktimizaciju po osnovu veroispovesti i uverenja i unapredi jednake mogućnosti i neguje dobre odnose između ljudi različitih veroispovesti i uverenja.

4. Jurisprudencija u vezi kršenja slobode veroispovesti u Ujedinjenom Kraljevstvu

Veroispovesti se najčešće obavlja u religijskim objektima, ali može imati i druge forme, kao npr. versko učenje i radu na sebi i drugima, prozelitizam i širenje verskog učenja, javno iskazivanje vere, propovedanje vere, itd. Kršenje prava slobode veroispovesti po bilo kojoj od pomenutih formi povlači mogućnost oštećene strane da se obrati nadležnom sudu radi zaštite zagwarantovanih prava. U nastavku rada će biti izloženi neki od mnogobrojnih slučajeva u vezi povrede ili ugrožavanja prava na veroispovest koji su podneti sudovima u Ujedinjenom Kraljevstvu ili Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu.

¹⁶ Videti, G.Moon, R.Allen, "Substantive Rights and Equal Treatment in Respect of Religion and Belief: Towards a Better Understanding of the Rights, and Their Implications", časopis *European Human Rights Law Review*, br. 6, izdavač Sweet & Maxwell, Oxford 2000, 584.

“Serija pravnih slučajeva u Ujedinjenom Kraljevstvu i Evropi u poslednjih dvadeset godina se odnosila na korišćenje religioznih simbola, ... a verovatno dva najpoznatija slučaja u Ujedinjenom Kraljevstvu, koji su pokrenuli lavinu debata oko zaštite religioznih simbola su Eweida v British Airways i Chaplin v Royal Devon and Exeter Hospital NHS Foundation Trust¹⁷. U prvom slučaju Eweida v British Airways¹⁸ se radi o službenici British Airways-a (Britanske aviokompanije) koja je bila zaposlena sa pola radnog vremena na radnom mestu prijema putnika. Obzirom da je radila sa strankama imala je obavezu da stalno nosi uniformu aviokompanije. Nadia Eweida je veoma pobožna hrišćanka koja je uvek nosila krst na lančiću oko vrata. Aviokompanija British Airways je dozvoljavala svojim službenicima nošenje verskih simbola ispod uniforme ali pod uslovom da se ne vide. Prilikom promene dizajna uniforme lančić sa krstom je bilo nemoguće sakriti ispod odeće, te je gospođa Eweida prvo upozorena da skine verski simbol, a kada se oglušila o upozorenja, vraćena je kući i bilo joj je onemogućeno da radi više meseci bez prava na novčanu naknadu. British Airways je ponudio gospođi Eweidi drugo radno mesto, koje ne obavezuje nošenje uniforme i bolju platu ali je ona to odbila i pokrenula sudski spor. Obratila se Tribunalu za radne sporove (Employment Appeal Tribunal) tvrdeći da je žrtva direktne i indirektno diskriminacije po Propisu o jednakosti zapošljavanja po osnovu uverenja ili vere iz 2003. godine i tražila je novčanu nadoknadu za period kada joj je bilo onemogućeno da radi. Tribunal je odbio takve navode, tvrdeći da nošenje krsta nije bezuslovno zahtevano od hrišćana već je to njen lični način ispoljavanja vere, te se oštećena obratila Apelacionom sudu (Court of Appeal). I Apelacioni sud je odbio žalbu smatrajući da nije bilo povrede prava na veroispovest, niti indirektno diskriminacije po tom pitanju od strane poslodavca (niko od 30.000 zaposlenih u aviokompaniji koji imaju obavezu nošenja uniforme se nije žalio da je diskriminisano jer ne može da vidno nosi verska obeležja). Iako se oštećena nadala da će Sud presuditi u njenu korist, tvrdeći da član 9. Evropske konvencije o ljudskim pravima upravo govori u njenu korist, sudije su smatrale da član 9. ne pruža bezuslovno pravo na ispoljavanje religije u svako vreme i na svakom mestu, već pojedinac mora da se ponaša shodno situaciji. U korist odbacivanja žalbe se navelo da je oštećena dobrovoljno prihvatila posao koji nije usklađen sa njenim ličnim viđenjem ispoljavanja religije i religijskih simbola. Iako je slučaj izgubljen za gospođu Eweida, on je izazvao izuzetno veliku medijsku pažnju pre svega zbog reputacije aviokompanije British Airways, koja je u međuvremenu promenila svoju

¹⁷ D.J. Hill, D. Whistler, *The Right to Wear Religious Symbols*, izdavač Palgrave Macmillan, Basingstoke 2013, 2.

¹⁸ Eweida v British Airways Plc [2010] EWCA Civ 80, [2010] ICR 890.

politiku isticanja verskih simbola, nakon čega se oštećena vratila na isto radno mesto.

Još jedan slučaj o kome se mnogo govorilo a tiče se isticanja verskih simbola je bio slučaj Chaplin v Royal Devon and Exeter Hospital NHS Foundation Trust¹⁹. Gospođa Shirley Chaplin, hrišćanka i pripadnica Slobodne Engleske crkve, po zanimanju je medicinska sestra i bila zaposlena u državnoj bolnici na odeljenju gerijatrije. Bolnica je svojim pravilnikom zabranila nošenje vidljivog nakita, bilo da se radi o ogrlicama ili narukvicama, iz higijenskih i preventivnih razloga da bi se predupredila svaka moguća infekcija. Obzirom da je gospođa Chaplin uvek nosila svoj krst sa raspećem ispod medicinske uniforme, prilikom promene dizajna, njen lančić i krst su postali vidljivi i opasni zbog eventualne slučajne povrede pacijenta, a samim tim joj je i onemogućeno dalje nošenje. Premeštena je na drugo radno mesto koje ne iziskuje uniformu i rad sa pacijentima ali ubrzo je to radno mesto i ukinuto, a ona smatrajući da joj je oštećena i da joj je uskraćeno pravo na veroispovest po članu 9, obratila se prvo Tribunalu za radne sporove i kasnije Apelacionom sudu. Jedan od svedoka koji je pozvan na suđenje je bio sveštenik njene crkve koji je rekao da vernici nisu u obavezi da nose krst sa raspećem, već da je to njihova želja i proizvod njihovih osećanja. Oba suda nisu smatrala da je došlo do povrede člana 9. i prava na veroispovest. Oštećena nije uputila žalbu Tribunalu za radne sporove, tako da može da se kaže da nije iskoristila sve pravne lekove koji su joj bili na raspolaganju.

Druga dva slučaja koja su izazvala veliko interesovanje u Ujedinjenom Kraljevstvu zbog navodnog kršenja prava na veroispovest, tiču se pogleda i ponašanja zbog verskog shvatanja pojedinaca i njihovog ponašanja prema LGBT populaciji. Prvi slučaj je Ladele v Islington LBC²⁰ iz 2009. godine i tiče se gospođe Lilliane Ladele koja je bila zaposlena u London Borough of Islington, javnoj službi lokalne samouprave, kao matičar. Gospođa Ladele je hrišćanka i ima stroge poglede na brak jer smatra da je to isključivo veza između muškarca i žene za ceo život, a istopolne partnerske veze da su suprotne Božijem pravu. Ujedinjeno Kraljevstvo je donelo Zakon o registrovanim zajednicama (The Civil Partnership Act) of 2004. godine koje je stupilo na snagu krajem 2005. godine po kome se dozvoljava registrovanje istopolne zajednice, sa svim pravima i obavezama koje proizvodi i brak. Lokalna samouprava Islington je odmah počela sa primenom zakona, što je primoralo gospođu Ladele da se neformalno dogovara sa svojim kolegama da ne obavlja ceremonije registrovanja

¹⁹ Chaplin v Royal Devon & Exeter NHS Foundation Trust (ET/1702886/2009, 21 April 2010).

²⁰ Ladele v Islington LBC [2009] EWCA Civ 1357.

istopolnih zajednica. Posle ponavljanja situacija izbegavanja obavljanja svoje dužnosti, dvoje kolega su se žalili na diskriminatorno ponašanje gospođe Ladele, što je dovelo do pokretanja disciplinskog postupka protiv nje. Obzirom da ona i dalje nije želela da obavlja ceremoniju registrovanja istopolnih zajednica, pretila je mogućnost da bude otpuštena zbog nepoštovanja radnih obaveza. Zato se obratila Tribunalu za radne sporove žaleći se na direktnu i indirektnu diskriminaciju i uznemiravanje po osnovu religije, koji nije prihvatio njene stavove i nije se složio da je bilo povrede prava na veroispovest i zato se žalila Apelacionom sudu. I Apelacioni sud je odbio njenu žalbu, polazeći od stanovišta da je njen posao striktno sekularne prirode i da njena verska shvatanja braka je ne oslobađaju obaveze koje ima prilikom registrovanja istopolnih zajednica.

Veoma sličan slučaj je i *McFarlane v Relate Avon Ltd.*²¹ iz 2010. godine. Gospodin Gary McFarlane je bivši starešina crkve u Bristolu i kao veoma pobožni hrišćanin je dubokog shvatanja da Biblija smatra da su homoseksualne aktivnosti grešne i da ih nikako ne treba podržavati. Od 2003. do 2008. godine gospodin McFarlane je bio zaposlen kao psihoterapeut u *Relate Avon Limited*, privatnoj organizaciji koja pruža usluge savetovanja u oblasti seksoloških pitanja i odnosa u vezama između dvoje ljudi. Iako je od početka imao probleme prilikom konsultacija sa istopolnim partnerima, gospodin McFarlane je nakon razgovora sa pretpostavljenim nastavio da pruža usluge savetovanja LGBT populaciji. Ali zbog verskih shvatanja sve je teže obavljao konsultacije istopolnih partnera, pa je počeo da izbegava takve slučaje, što je dovelo do disciplinskog postupka koji je rezultirao njegovim otpuštanjem. McFarlane se obratio Sudu za radne sporove tužeći se na direktnu i indirektnu diskriminaciju i nezasluženo otpuštanje. Sud je presudio da nije bilo diskriminacije i otpuštanje zbog njegovih religijskih uverenja već zbog njegovog nemogućnosti da poštuje pravila o radnom ponašanju organizacije u kojoj je zaposlen. McFarlane se žalio istom Sudu zbog donete presude, pa kada mu je žalba odbačena, žalio se Apelacionom sudu, koji je doneo odbijajuću presudu, između ostalog pozivajući se na presudu Ladele v *Islington LBC*.

Gore pomenuta četiri slučaja su zanimljiva i zbog toga jer su spojeni u jedan slučaj (*Eweida and others v. the United Kingdom*)²² pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strazburu a presuda je doneta 2013. godine.

²¹ *McFarlane v Relate Avon Ltd* [2010] EWCA Civ 88.

²² Objedinjene predstavke 48420/10 36516/10 51671/10 59842/10 - HEJUD [2013] ECHR 37 (15. januara 2013)

Eweida, Chaplin²³ i McFarlane su se žalili da im je povređeno pravo na veroispovest (član 9. EKLP) povezano sa zabranom diskriminacije (član 14. EKLP), dok Ladele je smatrala da joj je povređeno pravo zabrane diskriminacije povezano sa pravom na veroispovest. Nakon obavljene procedure²⁴, Sud je našao da je u slučaju podnositeljke predstavke gospođe Eweida domaće vlasti nisu preduzele sve mogućnosti da bi se zaštitila prava na veroispovest, a u vezi sa zabranom diskriminacije i presudile joj odgovarajuću novčanu naknadu. Kod ostala tri podnosioca predstavke Sud nije našao da je došlo ni do povrede prava na veroispovest, ni do povrede zabrane diskriminacije.

Ako se pogleda jurisprudencija Evropskog suda za ljudska prava u vezi prava na veroispovest, može se primetiti da ima više slučajeva koji se odnose na ugrožavanje ovog prava u Ujedinjenom Kraljevstvu. Jedan od citiranih slučajeva je svakako slučaj Ahmad v. United Kingdom²⁵. Podnosilac predstavke Iftikhar Ahmad je pobožni muslimanin koji je predavao u osnovnim školama u širem centru Londona. Razlog njegovog nezadovoljstva u vezi slobode veroispovesti, je bio jer mu nije omogućeno da petkom bude više odsutan iz nastave zbog molitve u džamiji. Nuđeno mu je radno mesto nastavnika sa pola radnog vremena, ali on to nije prihvatio i bio je prinuđen da napusti posao, te se zbog toga žalio *nadležnom sudu za radnopravne sporove*. U njegovu korist je izneo svedočenje verski lider muslimana, koji je objasnio da je molitva petkom u džamiji obavezna i da se neprisustvovanje smatra za greh. Industrijski sud (Industrial Tribunal)²⁶ je odbio tužbu uz obrazloženje da je po ugovoru o radu tužilac je bio dužan da radi pet dana u nedelji, što je uključivalo i petak, te nije mogao da bude odsutan zbog molitve u džamiji. Gospodin Ahmad se žalio svim nadležnim sudskim instancama u Ujedinjenom Kraljevstvu ali uvek je bio odbijen, pa je odlučio da uputi predstavku Evropskoj komisiji za ljudska prava²⁷. Komisija je utvrdila da prava iz člana 9. EKLP podnosioca predstavke nisu povređenja jer je on potpuno slobodno zaključio svoj radnopravni ugovor. Pri tome gospodin Ahmad nije ni obavestio svog poslodavca u vreme zaključenja radnopravnog ugovora o vremenu kada je u obavezi da obavalja verski

²³ Kod podnositeljke Chaplin zbog neiskorišćavanja svih pravnih lekova pred domaćim sudovima, predstavka je samo delimično prihvaćena i to onaj deo koji se odnosi na povredu prava na veroispovest.

²⁴ Videti više o samom toku procedure pred Evropskim sudom za ljudska prava, O. Nikolić, "Sloboda okupljanja i udruživanja", časopis *Strani pravni život*, br 1- 3 iz 2002. 148.

²⁵ Predstavka br. 8160/78, presuda (1981) 4 EHRR 123.

²⁶ Industrijski sud, uspostavljen 1964. godine i predstavlja preteču Sudu za radne sporove.

²⁷ Pre Evropskog suda za ljudska prava, o povredi prava iz EKLP je odlučivala Evropska komisija za ljudska prava. Videti, O. Nikolić, "Izbor i status sudija Evropskog suda za ljudska prava - teorijska i komparativno pravna analiza", časopis *Strani pravni život*, br. 1. iz 2014, 32.

obred. Komisija je presudila da podnosilac predstavke je bio slobodan da podnese ostavku i nađe zaposlenje na drugom mestu i koji bi odgovarali održavanju njegovih verskih potreba.

Slična tematika je bila predmet slučaja *Stedman v United Kingdom*²⁸ iz 1997. godine koji povezuje radnopravni spor sa ugrožavanjem prava na veroispovest. Podnositeljka predstavke je bila zaposlena od sredine 1990. godine u turističkoj agenciji koja je krajem 1991. godine uvela rad i nedeljom. Louise Stedman, koja je hrišćanka i smatra da je nedelja dan koji se posvećuje porodici i bogoslužnju, obavestila je aprila 1992. godine svog pretpostavljenog da više ne želi da radi nedeljom. Ubrzo nakon toga je stigao i dopunski ugovor za sve zaposlene u agenciji, kojim se oni obavezuju da moraju da radi i nedeljom, po sistemu rotacije. Obzirom da je gospođa Stedman odbila da potpiše takav ugovor, dobila je otkaz, pa se obratila Industrijskom sudu. Sud je odbio njenu pritužbu iz proceduralnih razloga jer je bila zaposlena manje od dve godine, te se ona žalila Apelacionom sudu za radne sporove koji je takođe odbacio njenu žalbu. Nakon svih iscrpljenih pravnih lekova u Ujedinjenom Kraljevstvu, Stedman je podnela predstavku Komisiji za ljudska prava u Strazburu, ukazujući da su joj između ostalog povređena prava na veroispovest. Komisija za ljudska prava je odbacila predstavku iz razloga jer gospođa Stedman je dobila otkaz ne iz razloga koji se odnose na njeno ugroženo pravo na veroispovest, već jer nije želela da potpiše dopunski ugovor o radu i nije želela da radi nedeljom.

*Williamson v. United Kingdom*²⁹ je slučaj koji je veoma interesantan, jer se radi o svešteniku Engleske crkve, koji se nije slagao sa crkvenim aktima koji ženama omogućavaju da postanu sveštenici. Engleska crkva je 1993. godine donela dva akta (*Ordination of Women Measure* i *Financial Provision Measure*) i to prvi koji uvodi mogućnost da žene, ako ispunjavaju uslove mogu da vrše bogoslužnje i drugi koji predviđa finansijska sredstva za sva crkvena lica koja žele da napuste crkvu i vršenje crkvenih obreda zbog protivljenja rukopolaganja žena za sveštenike. Sveštenik Paul Williamson je smatrao da su ovi akti nezakoniti i da dovode do raskola u crkvi, te se žalio nadležnim domaćim sudskim instancama. Svaka tužba i žalba u sudovima Ujedinjenog Kraljevstva mu je odbijena ili odbačena, te se Williamson obratio Evropskoj komisiji za ljudska prava. U njegovoj predstavi je navedeno da akt kojim se dozvoljava da žene mogu biti sveštenici je kršenje člana 9. EKLP, kao i ustavnih aktata Ujedinjenog Kraljevstva, jer se to protivi njegovoj veri i savesti,

²⁸ Predstavka br. 29107/95, presuda 23 EHRR CD 168. 9.4.1997.

²⁹ Predstavka br. 27008/95.

jer mu nameće dodatno prikupljanje finansijskih sredstava za sve one koji napuste crkvu, jer crkva ima novi promjenjeni identitet za koji nije ni konsultovan, a nije na njega ni pristao i jer se time ugrožavaju prava parohijana koji nemaju pravnih mogućnosti da spreče da bogoslužjenje u njihovoj parohiji obavlja žena. Komisija je 1995. godine ovu predstavku odbacila, jer je smatrala da nije prekršen ni jedan domaći pravni akt, a u vezi sa tim nije došlo ni do povrede člana 9. EKLP, već naprotiv ovo se smatra za veliki napredak u skladu sa članom 14. EKLP zbog sprečavanja diskriminacije jednog pola i izjednačavanja prava muškarca i žene.

Svi slučajevi pred sudovima Ujedinjenog Kraljevstva i Evropskog suda za ljudska prava ukazuju da se jurisprudencija koja se odnosi na pravo veroispovesti stalno razvija i dobija nove dimenzije. Još jednom treba primetiti da se velika većina slučajeva odnosi na ugrožavanje više prava zagaranovanih EKLP i da ih je teško posmatrati odvojeno, već kao u celini na ljudska prava.

Iako se stalno naglašava da je u Ujedinjenom Kraljevstvu društvo sekularno, u isto vreme se razvija koncept multiverskog društva, i razlike između ta dva stava nisu istinski ni suočene, a kamoli rešene. Pravni okvir koji reguliše religijska pitanja se stalno širi i upotpunjava, ali sa druge strane opstaju stare tradicije koje se protive implementiranju evropskih pogleda na ovo pitanje. Zato je veoma interesantno pratiti kako i na koji način i u kom pravcu će se materija u vezi prava na veroispovest razvijati u Ujedinjenom Kraljevstvu.

Assist. prof. Oliver Nikolić Ph.D

Research Fellow

Institute of Comparative Law, Belgrade

FREEDOM OF RELIGION IN UNITED KINGDOM

Summary

In the first part of an article, the author offers an overview of the historical development of freedom of religion in the United Kingdom and in particular the position of the Church of England. The second part discusses the legal framework regulating the right of religion. In particular, it explains the adoption of the The Human Rights Act, which implements the rights under the European Convention on Human Rights. In the third part of the text, there is a theoretical overview of the freedom of religion and what it means. In the fourth section lists the most characteristic case law in the UK courts and the European Court of Human Rights.

Key words: Freedom of religion, United Kingdom, church, European Court for Human Rights, case law.